Szűcs Andrea Dóra

Kambodzsa és az ENSZ, avagy a vörös khmer rendszer által elkövetett népirtás és a nemzetközi közösség beavatkozásának hiánya

Bevezetés

Dolgozatom fókuszában az 1975 és 1979 közötti kambodzsai vörös khmer rezsim által elkövetett népirtás áll. Célom a nemzetközi közösség szerepvállalásának, illetve annak hiányának vizsgálata. Érdeklődésemet két tény keltette fel a kambodzsai eseményekkel kapcsolatban.

Az első az, hogy a négy év alatt történt vérengzések, valamint az emberi jogok tömeges semmibevétele ellenére sem a nagyhatalmak, sem a regionális hatalmak, sem az Egyesült Nemzetek Szervezete nem kísérelt meg missziókat indítani a népirtás megállítására. Bár tény, hogy a tagállamok felelősek állampolgáraik emberi jogainak biztosításáért, valamint az ebből levezethető „Responsibility to Protect" (R2P) doktrína az 1970-es években még nem vált a nemzetközi jog és a nemzetközi politikai rendszer elfogadott normájává, mégis különös, hogy a szisztematikus mészárlások ellenére az ENSZ tagállamok a négy évnyi kambodzsai terror ideje alatt egyszer sem léptek fel a vörös khmer rezsim ellen. A második, számomra hasonlóan elgondolkodtató tény az volt, hogy a vörös khmer rezsim de facto végét jelentő 1979-es vietnámi bevonulás ellenére az ENSZ tagállamok még közel tíz évig a vörös khmer kormányt ismerték el Kambodzsa legitim képviselőjének a az ENSZ-ben.

E két jelenség mentén dolgozatomban két fő kérdéskört járok körül. Először is: milyen tényező játszott közre abban, hogy a népirtás ellenére a nemzetközi közösségnek nem állt érdekében a kambodzsai helyzet beavatkozás útján történő rendezése? Másodszor: mi lehetett az oka annak, hogy a rezsim bukása után még mindig a vörös khmerek maradtak Kambodzsa nemzetközileg elismert képviselői?

A témához olvasva azt tapasztaltam, hogy a téma magyar nyelvű feldolgozottsága rendkívül alacsony fokú, így rövid dolgozatom megírásában az is motivált, hogy részben csökkentsem a magyar nyelvű szakirodalmakban lévő hiányt.

Történeti áttekintés

A vörös khmer rendszer rémuralma alatt az előtte közel 8 milliós Kambodzsa lakosságának mintegy negyedét, közel két millió embert végeztek ki.

Kambodzsa hivatalosan 1953-ban nyerte el függetlenségét. Bár Norodom Szihanuk király már 1945-ben kikiáltotta a független Kambodzsát, a franciák csupán 1953-ban egyeztek bele a gyarmati státusz megszűntetésébe. Szihanuk 1970-ig uralkodott, ami alatt a szomszédos Vietnamban megtörtént a kommunista hatalomátvétel hatására egy kambodzsai kommunista csoport, a vörös khmerek csoportja is kezdett kiemelkedni. A vörös khmerek Párizsban tanult fiatalokból álltak, akik közül a vezető Szaloth Szár volt, akinek hírhedté vált neve, Pol Pot a francia 'Politique potentielle' kifejezés rövidítése. A vietnami háború kapcsán polgárháborús helyzet alakult ki Kambodzsában is, amelyen Lon Nol tábornok és miniszterelnök próbált úrrá lenni. A polgárháború során az Amerikai Egyesült Államok lebombázta Kambodzsa nagy részét, ami hozzájárult a vörös khmer rezsim népszerűvé válásához. Lon Nol 1975-ös bukását követően 18-19 éves, fekete ruhába öltözött fiatalok igazoltattak az utakon, majd evakuálták a kambodzsai fővárost, Phnom Phent. A vörös khmerek hatalomátvételüket követően kikiáltották a Demokratikus Kambodzsát; céljuk egy osztály nélküli agrártársadalom létrehozása volt. A társadalom átalakítása érdekében agrárkommunákat létesítettek, ahova a városi lakosságot telepítették. Mivel azonban a vidékre kitelepített urbánus környezetben nevelkedett lakosság nem értett a földműveléshez, az élelmiszerellátás drámaian alacsony szintre esett, ami az ország egészségügyi színvonalát is lerombolta. A rendszerváltás új naptár bevezetésével is járt, amelynek kezdőnapja április 17. lett, amikor Pol Pot bevonult Phnom Penhbe. Az új rendszer felépítése végett az addigi értelmiséget szinte teljes egészében kiirtották, majd a vörös khmerek által ellenségnek nevezett csoportokat is legyilkolták.

A népirtás végét az 1979. január 7-e jelentette, amikor vietnami csapatok szállták meg Kambodzsa területét. A megszállást több, a vörös khmerek által a határ menti vietnamiak által lakott falukban elkövetett népirtás előzte meg, amelyet a khmerek Vietnam határain belül is folytattak. A vietnami invázió után megalakult a Kambodzsai Népköztársaság, amely erős vietnámi befolyás alatt 1989-ig állt fenn. A vietnami csapatok kivonása után, 1991-ben nemzetközi megállapodás eredményeként Kambodzsa alkotmányos monarchiává vált.

A népirtás és a beavatkozás hiánya

A népirtás a nemzetközi rendszer hidegháború alatti konfliktusokkal teli időszakában történt. Az enyhülést követően az 1970-es évek második fele a megújuló konfliktusok ideje volt. A nyugati és a keleti (szovjet) blokk között lévő ellentét a világ egészére kiterjedt, és ezekben az években olyan területeken zajlottak hatalomátvételek, amelyek a két tábor közvetlen érdekszféráján kívül esett. A hidegháború egésze dinamikus egyensúlyokból és egyensúlytalanságok állt, amelyek nem voltak egyenletesen periodikusak, így előfordultak ideiglenes anomáliák a világ különböző részein. Különösen igaz volt ez olyan területen, amelyeket a szuperhatalmak nem vontak erős ellenőrzés alá, valamint amely térségek megosztottak voltak. Délkelet Ázsiára mindkét állítás igaz volt az 1970-es években, így könnyebben kialakulhatott a kambodzsai helyzethez hasonló anomália a térségben. Mivel a régió a vietnami kommunisták győzelemével régió rendkívül instabillá vált, mind a szuperhatalmak,

mind a regionális hatalmak egyaránt érdekeltek voltak abban, hogy helyi konfliktusok esetén haragítsák magukra egymást. Ezt, valamint figyelembe véve azt, hogy Kambodzsa gazdaságilag szempontból nem kiemelt jelentőségű ország, érthető, hogy miért is hunyt szemet az egyébként is fragmentált nemzetközi közösség több millió ember halála felett.

Az Amerikai Egyesült Államok

A beavatkozás hiányát tekintve az Egyesült Államok felelőssége, amely akkor a világ egyik legfejlettebb, legmobilisebb haderejével rendelkezett az elsők között merül fel. Az Egyesült Államok a katonai potenciálja mellett az emberi jogok tiszteletben tartásának a folytonos szószólója is volt. A nemzetközi közvéleményben az Egyesült Államokról olyan kép alakult ki, hogy az emberi jogok és a demokratikus intézmények őre is. Különösen felvetődik ily módon a kérdés, hogy miért is nem avatkozott be egy ilyen horderejű eseménynél.

Az Egyesült Államok távolmaradása két fő okkal magyarázható. Magyarázható a időben szűkebb értelemben vett amerikai–vietnami háborúval (1965–1973), amely amerikai verességet végződött, és amelyet követően az amerikaiak nem álltak készen a szomszédos országban egy új fegyveres beavatkozásra. A vietnami háború nagyon komoly veszteséget hozott az Egyesült Államoknak nemcsak katonai, hanem morális szempontokból is, ami után a kormánynak komoly erőfeszítéseket kellett tennie az USA hírnevének visszaszerzésére hazájában és nemzetközi szinten egyaránt. A vietnami háború lezárultával a délkelet-ázsiai térségről beszélni sem akartak az amerikai bel- és külpolitikában. Egy esetleges sikertelen amerikai beavatkozás a hidegháborús logika következtében az amerikai–szovjet szembenálláson belül is kedvezőtlenül hatott volna az amerikai pozíciókra.

A kambodzsai népirtás idejében Amerika egyre inkább közeledni kezdett Kína felé. Henry Kissinger előkészítő diplomáciai munkáját követően Richard Nixon elnök 1972-es kínai látogatása úttörő eseménynek és hatalmas diplomáciai sikernek számított Washington számára. A kambodzsai eseményeket a két ország eltérően ítélte meg ugyan, de egyikük sem kívánta kockáztatni a javuló kapcsolatukat egy harmadik állam belügyei miatt. A Kambodzsában történtek nem voltak közvetlen, fenyegető hatással egyik félre sem.

A Kínai Népköztársaság

A Kínai Népköztársaság nem csupán pragmatikus, hanem ideológiai szempontokból is kapcsolódott Kambodzsához. A kambodzsai kommunista csoportot Kína pénzügyi támogatásban részesítette az 1970-es években, a vörös khmerek a különféle kommunista politikai és szemei irányzatok közül elsősorban a maoista ideológiát vallották magukénak.

A Kínai Népköztársaságnak a kambodzsai népirtáshoz való hozzáállását legalább három fő tényező formálta: (1) a vörös khmerek Kína legjelentősebb déli regionális szövetségesei voltak; (2) Kína hagyományosa az államok szuverenitását hirdette, a szuverenitást védelmező magatartásával nem lett volna konzisztens, ha beavatkozik egy másik ország szuverén ügyeibe; (3) Kína egyre fokozódó szembenállása Vietnámmal.

Az 1970-es évek közepére Kínai Népköztársaság egyfelől egyre inkább eltávolodott a Szovjetuniótól és – mint fentebb láttuk – másfelől elkezdte rendezni kapcsolatait az Egyesült Államokkal. A kínai–szovjet kapcsolat kihűlése következtében Kína szövetségeseket keresett magának a nemzetközi kommunista mozgalomban is és a régióban is. A vörös khmereket ilyennek látta, így támogatta a vörös khmer rendszert. A népirtás alatt és azt követően kínai kampányfilmek készültek, amelyek a vörös khmert pozitív színben tűntették, a népirtást elhallgatták, majd meg nem történtként állították be. Kínának érdekében állt hallgatni szövetségesei tetteiről, és a sajátos szuverenitás teóriájából kiindulva sem kívánta, hogy ok és indok jelenjen meg a nemzetközi közösség számára a Kambodzsa bel- és külügyeibe való beleszólásra.

Kína Kambodzsával meglévő szövetségének szorossága egyértelműen megnyilvánult az 1979. évi Vietnam elleni támadásában. Kína ezt az Vietnam 1979-es kambodzsai inváziójára adott válaszaként indította el, Vietnam északi részén. Hátterében az 1970-es évektől fokozódó kínai–vietnami szembenállás állt.

A Szovjetunió és Vietnám

A Szovjetunió és Vietnam kezdetben szoros és jó kapcsolatot ápolt a vörös khmerrel, így egyiküknek sem állt érdekében a vörös khmer szuverenitása alá tartozó ügyekbe való beavatkozás. Vietnam tiltakozásának hiánya gazdasági okokkal is magyarázható: Vietnam a népirtás idején az amerikai–vietnami háború következményeit viselte, mindenekelőtt saját országát igyekezett minél hamarább talpra állítani.

A Szovjetunió és Vietnam kapcsolatai évtizedeken át szorosak voltak. A két ország együttműködési és barátsági szerződést kötött egymással, Vietnam csatlakozott a KGST-hez is. A Szovjetunió Vietnam mellé állt a Pol Pot hatalmának megdöntésénél is, hiszen ezáltal regionális ellenfele (Kína) elveszítette déli szövetségesét. Vietnam számára a ideológiai ellentéteken felül jelentős területi konfliktusai is voltak Kambodzsával: 1978-tól kezdődően egyre gyakoribbá váló határsértések súlyos problémát jelentettek Vietnam számára, amelyek következtében szintén elfordult a Pol Pot által vezetett rezsimtől.

Az ENSZ hallgatásának okai

A Pol Pot rendszer bukása ellenére az ENSZ a vörös khmereket Kambodzsa hivatalos legitim képviselőjeként ismerte el egészen 1990-ig. Ennek magyarázata két fő okra

vezethető vissza: (1) az információhiány, (2) a „kisebbik rossz” alternatívája. A vörös khmer rezsim rendkívül nagy gondot fordított arra, hogy minél kevesebb információ jusson el külföldre. Az első ok a világszervezet részéről önigazolásnak, mentegetőzésnek tűnhet, de valószínű, hogy az 1970-es években a globalizált információáramlás hiányában valóban nem volt az információszerzés annyira gyors és egyszerű mint manapság. Ennek ellenére azt gondolom, hogy ez sokkal inkább kifogás, mintsem valódi indok.

A „kisebbik rossz” alternatíva kapcsán fontos figyelembe venni azt, hogy az ENSZ-nek valós alternatíva híján két lehetősége volt: a vietnami bábkormány elismerése, vagy pedig a vörös khmer legitimitásának megtartása. Vietnam kommunista rendszeréből adódóan a nyugati blokkhoz tartozó nagyhatalmak államok (Egyesült Államok, Egyesült Királyság) a második opciót választották.

Kitekintés

A kambodzsai népirtás ügyében történő felelősségre vonás a mai napig nem zárult le a délkelet-ázsiai országban. Mivel a vörös khmer rezsim bukása után a gerillaharcok még több mint 20 évig folytatódtak, az új kormányoknak fontosabb volt a harcok lezárása, mint a bűnösök felkutatása, így többen amnesztiát kaptak. Kambodzsa végül 1997-ben kérte fel az ENSZ-t egy hibrid büntetőtörvényszék (ECCC) felállítására a háborús bűnösök felelősségre vonása végett. A büntetőbíróságokkal kapcsolatos hagyományos kérdések (Szükséges-e a törvényszék? Mi a célja? Igazságszolgálatás, megbékélés, napirenden tartás? Nem tép-e fel már beforrt sebeket? Lehet-e garantálni a tvszk függetlenségét; semlegességét?i) mellett fontos szempont az is, hogy több vörös khmer vezető (köztük az „első számú testvér”, Pol Pot) a bíróság felállítása előtt meghalt. Ezáltal erősen megkérdőjelezhető, hogy a törvényszék mennyiben tudja betölteni a felősségrevonó szerepét. A jelentősége viszont abban a tekintetben elhanyagolhatatlan, hogy felhívja a figyelmet a történtekre, amelyek elkendőzésében a jelenlegi kormány állami szinten asszisztál. Ezt támasztja alá az, hogy csupán 2007-ben jelent meg először az eseményeket (rendkívül finoman) tárgyaló könyv Kambodzsában, egészen addig a történelem-tankönyvek sem tartalmaztak leírást a történtekről.

Kérdéses, hogy elkötelezett állami támogatás hiányában vajon mennyire lehet eredményes az ECCC munkája: vajon milyen fokon érhető el ezeknek a személyes érintettséggel, valamint súlyos sérelmekkel egyaránt terhelt történelmi eseményeknek a közösségi feldolgozása.

Irodalom

Abuza, Zachary (1995): The Khmer Rouge and the Crisis of Vietnamese Settlers in Cambodia, In: Contemporary Southeast Asia, Vol. 16, No. 4 (March 1995), pp. 433-445.

Bekaert, Jacques (1993): The return of the Khmer Rouge. In: Southeast Asian Affairs (1993), pp. 130-143, Institute of Southeast Asian Studies (ISEAS)

Ben Kiernan (1996): The Pol Pot regime: race, power and genocide in Cambodia under the Khmer Rouge, 1975-79. New Haven, CT: Yale University Press, 1996.

Fletcher, Dan (2009): A Brief History of the Khmer Rouge. In: http://content.time.com/time/world/article/0,8599,1879785,00.html

Hunt, Luke (2011): What was China's Khmer Rouge Role? In: The Diplomat. In: http://thediplomat.com/2011/12/what-was-chinas-khmer-rouge-role/1/

Kiernan, Ben (2004): How Pol Pot Came to Power: Colonialism, Nationalism and Communism in Cambodia, 1930-1975 (London, Verso, 1985; 2nd ed., Yale University Press, 2004), pp. 285-86, 349-61, 370-71, 389ff

Kiernan, Ben (2006): The US Bombardment of Cambodia, 1969-1973. In: Vietnam Generation, 1: 1, Winter 1989, pp. 4-41. "Bombs over Cambodia" (Walrus magazine, Oct. 2006)

Kinetz, Erika (2007): In Cambodia, a Clash Over History of the Khmer Rouge. In: http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2007/05/07/AR2007050701870.html?hpid=topnews

Locard, Henri (2005): State Violence in Democratic Kampuchea (1975-1979) and Retribution (1979-2004), European Review of History, Vol. 12, No. 1, March 2005, pp.121–143.In: http://www.paulbogdanor.com/left/cambodia/locard.pdf.

McCargo, Duncan (2011): Politics by other means? The virtual trials of the Khmer Rouge tribunal. In: International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-) Vol. 87, No. 3 (May 2011) (pp. 613-627)

Mészáros, Tamás (2010): Hiába várnak elégtételre a terror áldozatai. In: Kitekintő. hu. In: http://kitekinto.hu/kelet-azsia/2010/08/10/hiaba_varnak_elegtetelre_a_terror_aldozatai/2/#.Utm1pL81hIQ

Sharp, Bruce (2005): "Counting Hell: The Death Toll of the Khmer Rouge Regime in Cambodia". Online elérhető: http://www.mekong.net/cambodia/deaths.htm.

Statistics of Cambodian Democide Estamiates, Calculation, and sources. In: http://www.hawaii.edu/powerkills/SOD.CHAP4.HTM

Vámos, Péter (2006): Az SZKP XX. kongresszusának hatása a magyar-kínai kapcsolatokra. Múltunk, 2006/2. szám

Zubor, Zalán (2012): A szemüvegeseket is kiírtotta: harminchét éve jutott hatalomra Pol Pot. In: Hvg.hu. In: http://hvg.hu/vilag/20120417_kambodzsa_khmer_pol